

Köyhät, nälkäiset ja vaivaiset Agricolan *Rucouskiriassa* 1544

TUIJA LAINE

RUCOUSKIRIAN RAKENNE

Rucouskiria Bibliasta vuodelta 1544 on *Abc-kirian* jälkeen julkaisujärjestyksessä toinen Mikael Agricolan teoksista. Rukouskirjassaan Agricola ei ollut yhtä sidottu alkuteksteihin kuin Raamattua kääntäessään ja siksi hänen tuotannostaan juuri se sisältää eniten hänen omia kirjoituksiaan. Rukouskirja rakentuu kolmesta osasta. Kirjan aloittaa raamatullisten rukousten osasto, johon Agricola kokosi 40 psalmia ja kaikki Raamatusta löytyvät rukoukset, yhteensä 127 kappaletta. Niitä seuraavat liturgiset rukoukset, joita käytettiin messuissa. Päälähteenään Agricola käytti kokoamistyössään Turun hiippakunnan ensimmäistä messukirjaa, *Missale Aboensea* (1488), mutta hänellä oli käytössään myös muun muassa keskiaikainen hartauskirja *Hortulus animae*.¹

Viimeisen osion Rukouskirjassa muodostavat yksityistä hartaudenharjoitusta varten laaditut rukoukset. 291 tekstin kokonaisuus on monipuolinen sisältäen esimerkiksi aamu- ja iltarukoukset, rippisanat, Isä meidän -rukouksen ja Ave Marian selitykset, uskontunnustukset, ehtoollisrukoukset sekä rukouksia saarnaajien ja matkamiesten puolesta. Rukouksia on huomattavasti enemmän kuin reformaatioajan rukouskirjoissa keskimäärin. Lähteenään Agricola käytti vanhakirkollisen ja keskiaikaisen aineiston lisäksi erityisen runsaasti reformaatiokauden rukouskirjallisuutta: mainitsemiensa Lutherin, Melancthonin ja Erasmuksen

teosten lisäksi peräti ainakin kahtatoista oman aikansa rukous- ja hartauskirjaa. Rukoukset Agricola suomensi latinasta, saksasta ja ruotsista.²

Seuraavassa tarkastelen Rukouskirjan pohjalta niitä ilmauksia ja sanoja, joilla Agricola kuvaa köyhyyttä, puutetta ja vaivanalaisuutta.

KÖYHYYS

Köyhyyttä ja puutetta kuvaavia ilmauksia ja niitä sisältäviä kohtia Rukouskirjassa on melko paljon. Ne esiintyvät erityisesti köyhä- ja vaiva-sanoissa ja niiden johdannaisissa, mutta myös nälästä puhuttaessa. Puutekin on vanha sana, mutta ei vielä käytössä Agricolalla. Sen ensiesiintymä sijoittuu Finnon virsikirjaan vuodelta 1583.³

Köyhyys ja köyhät (köyhdyt, kiöuhuus, kieu-hys, kieuhet) tulevat esiin Rukouskirjassa useissa kohdissa eri merkityksissä. Isä meidän -rukouksen kolmannessa rukouksessa, jossa pyydetään Jumalan tahdon tapahtumista sekä taivaassa että maan päällä, rukoilija pyytää voimaa kestää osakseen tulleen

1 Heininen 2007, 217–220; Holma 2008, 10. Artikkelin liittyi Suomen Akatemian rahoittamaan projektiin ”Transition and Continuity: Society, Everyday Life and Religion in Northern Europe, 1450–1600”.

2 Heininen 2007, 221–222, 229.

3 Jussila 1998, 209.

köyhyyden hyvillä mielin ja viisautta ymmärtää, että köyhyys on tullut hänen osakseen Jumalan tahdosta. Köyhyyden tarkoituksena on kuolettaa rukoilijan oma tahto ja opettaa häntä tyytymään Jumalan tahtoon. Köyhyys rinnastetaan tässä sairauksiin, pilkkaan, vaivoihin ja muihin vastoinkäymisiin.⁴ Mitä ilmeisimmin kysymys on sananmukaisesta, konkreettisesta köyhyydestä.

Konkreettisesta köyhyydestä puhuu rukoilija myös pyytäessään, että Herra ”poiskääntäisi” hänestä ”waijuasten ylencatzomisen / heickoijdhen sortamisen / Kieuhein ratelemisen” ja antaisi sen sijaan armon, että hän osaisi auttaa köyhiä. Tässä kohdin Agricola on lisännyt tekstiin ”Kieuhein ratelemisen”, joka puuttuu hänen lähteenään olleesta teoksesta *Meditationes S. Augustini*. Heikkoihin, vaivaisiin, leskiin, orpolapsiin, kiusattuihin ja raadollisiin rukoilija rinnastaa köyhät myös saarnan jälkeen luettavassa esirukouksessa.⁵

Köyhän osa on huono, köyhyys painaa ihmisen alas sosiaalisessa mielessä. Iankaikkisen elämän rinnalla kuitenkin niin köyhyydellä kuin rikkauksella, nuoruudella ja vanhuudella on omat huonot puolensa eikä mikään tila ole tavoiteltava:

Rickaudhet kiehuttauat / Kieuhyt alasheite / Noruus ylescorghotta / wanhuus kieuriste / Saijraus taitta / Suckerus alaspaijina / Ja wijmein colema caiki tappa / iocaijzten ilon lopettain /⁶

Tälle Agricolan rukoukselle Gummerus ei ole löytänyt mitään lähdeä.⁷ Lieneekö rukouksen pessimismi Agricolan omaa käsialaa.

Sen sijaan sairavuoteella makaava ”kieuhe inhminen”, joka kärsii Jumalan lähettämää rangaistusta, jota pahentavat synnintunto ja kuolemanpelko, ei ole köyhä aineellisessa mielessä, vaan Jumalan edessä köyhä ja syntinen ihminen. Hänelle pyydetään Jumalan armoa ja voimaa kestää sairautensa kärsivällisesti, anteeksiantoa ja kaikkia hyviä Jumalan lahjoja. Tässä rukouksessa Agricolan lähteenä on Wolfgang Capiton *Praecationes christianae*, jossa Capito käyttää tästä ihmisestä ilmausta *calamitosus* eli ’turmiollinen’, ’onneton’. Agricola on valinnut tähän sanan köyhä, vaikka tunsikin myös

sanana ’onneton’, jota hän käytti toisaalla Rukouskirjassaan. Sen sijaan ’turmio’ esiintyi ensimmäisen kerran vasta hänen Uuden testamentin suomennoksessaan. Adjektiivista sanaa ’turmiollinen’ ei vanhassa kirjasuomessa vielä käytetty.⁸

Ennen saarnaa luettavassa rukouksessa pappi rukoilee kykyä kulkea samaa uskon tietä kuin hänen esi-isänsä ovat kulkeneet ja pyytää itselleen samoja ominaisuuksia, joita näillä on ollut. Niihin kuuluvat muun muassa köyhyys, pitkämielisyys, sydämen katumus, itkun kyyneleet, hengellinen ilo, omantunnon rauha, siveys, laupeus ja maailman ylenkatsominen. Toisin kuin edellisissä kohdissa köyhyys rinnastuu monenlaisiin kristityn hyveisiin, joista osa on samoja kuin Galatalaiskirjeessä (5:22) mainitut Pyhän Hengen hedelmät.⁹ Tässä köyhyys on tulkittava vertauskuvallisesti. Se on kenties tila, jossa sydän on tyhjentynyt kaikista turhista ulkonaisista pyyteistä ja haluista nöyränä vastaanottamaan Jumalan lahjoja. Tulkinnallisesti köyhyys tässä rukouksessa tulee lähelle Vuorisaarnan puhetta hengellisestä köyhyydestä. Hengellinen köyhyys on tavoiteltava tila, jonka puuttumisen rukoilija tunnistaa myös ripissä.¹⁰ Myöskään näille teksteille Gummerus ei ole löytänyt esikuvaa.¹¹

Rukouksessa, jossa kiitetään Kristuksen piinasta ja kärsimyksestä, puhutaan köyhistä, syntisistä ihmisistä, joiden tähden Kristus on vuodattanut vensä ja sitä seuraavassa rukouksessa, jossa kiitetään Jumalaa kaikista hyvistä lahjoista, köyhät on rinnastettu vaivaisiin. Köyhät ja syntiset rinnastuvat myös monissa muissa rukouksissa.¹² Köyhät ovat yhtäältä syntisiä ja vaivaisia, mutta samalla kuitenkin syntisiä, jotka turvautuvat Jumalan apuun ja tunnustavat, etteivät tule toimeen ilman tämän armoa. Samanlainen ajatus on ehtoolliselle menevän rukouksessa:

TOTisesta mine syndinen / kieuhe / ia nelkeinen / ja wanhurscautta Janoua / tulen sinun peudhes tyge / --¹³

Tässä Agricola on kääntänyt Capiton (PC) ilmauksen *inops* sananmukaisesti ’köyhäksi’. Se voisi tarkoittaa myös ’kurjaa’ tai jotain vailla olevaa, jollainen ehtoollisvieras onkin.

Perisyntin alaisuuden turmelus tulee sen sijaan esiin aamusiunauksessa, jossa pyydetään, että Jumala avaisi rukoilijan köyhän ja sokean luonnon ja pimeän sydämen Pyhän Hengen ”leimahduksen” kautta.¹⁴

Kolmiyhteiselle Jumalalle suunnatussa kiitosrukouksessa puhutaan rukoilijan saamista köyhistä ja yksinkertaisista esivanhemmista, jotka kuitenkin olivat ”taualiset ja wscoliset”(= uskovaiset, Agricolan käyttämässä lähteessä *Hortulus anime catholicos*) eivätkä epäuskoisia pakanoita tai juutalaisia.¹⁵ Tässä köyhyys on hengellisen köyhyyden tavoin tavoiteltava tila, ”oikealle kristitylle” kuuluva ominaisuus.

Agricolan Uuden testamentin käännöksessä esiintyy näiden lisäksi myös ilmaus köyhäksi tulemisestä:

Sille te tiedhet meiden HERRAN JESUSEN Christusen Armon / ette waicka hen kylle Ricas oli / tuli hen quitengin Kieuhexi teiden tedhen / Senpäle ette te henen Kieuhydehens cautta Rickaxi tulisitta (2. Kor. 8:9).¹⁶

Köyhyys liittyy tässä Kristukseen ja vapaaehtoiseen rikkaudesta luopumiseen (*kenosis*). Tässä mennään köyhyyden tavoittelussa vielä astetta pidemmälle – köyhyyteen pyrkimällä voidaan tuottaa jotain hyvää muille. ”Tulla köyhäksi” merkityksessä ”köyhtyä” esiintyy myös Herra Martin laatimassa Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksessa.¹⁷

Agricola käyttää köyhä-sanana johdannaisia tarkoittamaan aineellista, konkreettista köyhyyttä, mutta ennen muuta (peri)synnin aiheuttamaa onnetonta tilaa. Vertauskuvallisesti käytettynä köyhällä on hänelle sekä myönteinen että kielteinen merkitys: köyhä on yhtäältä kurja syntinen, toisessa yhteydessä hengellisesti köyhä ja sitä kautta Jumalan armosta osallinen. Nämä köyhyyden kaksi merkitystä näkyvät laajemminkin vanhassa kirjasuomessa, jossa köyhä merkitsee yhtäältä puutteenalaista, varatonta ja viheliäistä, toisaalta nöyrää, vaatimatonta ja hengellisesti köyhää.¹⁸

Agricola on usein valinnut köyhyyttä tarkoittavan ilmauksen silloinkin, kun sekä hänen lähdetekstinsä että muutoin käyttämänsä sanasto olisi

antanut mahdollisuuden toisenlaiseen ilmaisuun. Köyhä rinnastuu toisinaan vaivaiseen, mistä seuraavassa.

VAIVAISET

Vaiva, vaivainen ja vaivaisuus esiintyvät ensimmäistä kertaa painetussa muodossa Agricolan rukouskirjassa (1544) ja painamattomassa kirjallisessa lähteessä Westhin koodeksissa hieman aiemmin, vuonna 1540.¹⁹

Vaiva-sana (*waiwa*, *waijwa*) tulee Agricolalla esiin erilaisina johdannaisina, joista yleisimpiä ovat *vaiva*, *vaivata* ja *vaivainen*. *Vaiva* ja *vaivaaminen* esiintyvät erityisesti psalmiteksteissä ja muissa Vanhan testamentin kirjoissa. Nykyinen kirkkoraamattu on suomentanut nämä kohdat hyvin eri tavoin: esimerkiksi onnettomuus, ahdistus, olla hädässä, vainota, mutta myös Agricolan tavoin *vaiva*, *vaivata*. Vuoden 1642 raamatunkäännös on säilyttänyt näissä kohdin Agricolan ilmaisun. Rukouskirjassa Agricola käyttää Vanhan testamentin kirjoissa muotoa *waijwa* ja Uuden testamentin kohdissa samaa sanaa ilman j:tä *waiwa*. Uuden testamentin kohdissa alkutekstissä esiintyvät sanat στενοχωρία (lat. *angustia*) eli ahdistus (Room. 2:9) ja erityisesti θλιψις (lat. *tribulatio*) eli paino, ahdinko, ahdistus

- 4 Agricola I, 799.
- 5 Agricola I, 618–619, 658; Gummerus 1941–1955 III, 396–397.
- 6 Agricola I, 543.
- 7 Gummerus 1941–1955 II, 319–324.
- 8 Agricola I, 718–719; Gummerus 1941–1955, 497–499; Jussila 1998, 277.
- 9 Agricola I, 647.
- 10 Agricola I, 768.
- 11 Gummerus 1941–1955 III, 420–428, 537–550.
- 12 Agricola I, 387–388.
- 13 Agricola I, 565.
- 14 Agricola I, 668.
- 15 Agricola I, 496; Gummerus 1941–1955 II, 275.
- 16 Agricola II, 508.
- 17 Ulkuniemi 2007, 133.
- 18 VKS 2, 968
- 19 Jussila 1998, 290.

(esim. Room. 5:3), jonka nykyinen kirkkoraamattu kääntää sanalla ahdinko. Jossain yhteydessä (Mark. 3:10) esiintyy myös sana *μάστιξ* (lat. *plaga*), toisin sanoen vitsaus tai vaiva. Kustaa Vaasan Raamatusta vuodelta 1526 *angustia* on käännetty tuskaksi tai kauhukseksi (*ångest*), *tribulatio* puolestaan suruksi tai murheeksi (*bedröffuele*). Agricolan waijwa ei siis perustu myöskään ruotsinkieliseen käännökseen.²⁰

Verbinä 'vaivaaminen' saa Uudessa testamentissa erilaisia merkityksiä aina häiritsemisestä kiduttamiseen. Hautaluolista esiin kömpivä riivattu mies käyttää Jeesusta puhutellessaan (Mark. 5:7) verbiä *βασανίζω* (lat. *torquere*, KR: älä kiduta minua, Kustaa Vaasa: quäl/qval = muinaisruotsissa merkityksissä häiritä, tehdä levottomaksi ja este, [oro, hinder]) eli kiduttaa, vaivata. Synagogan esimiehen tyttären kuoltua (Luuk. 8:49) tätä kiellettiin häiritsemästä Jeesusta verbillä *σκόλλω* (lat. *vexare* = kiusata, rasittaa, Kustaa Vaasa: göra omak = vaivata), koinee-kreikassa merkityksessä 'vaivata'. Kirkkoraamattu niin ikään käyttää Agricolan mukaisesti verbiä vaivata, joka on myös koinee-kreikan ja Kustaa Vaasan Raamatun käyttämä muoto.²¹

Myös vaivaisella on Agricolan kielenkäytössä useita eri merkityksiä. Yleisimmin reformaattori kuitenkin yhdistää vaivaiset ihmiset syntisiin ja käyttää vaiva-sanana eri johdannaisia kuvaamaan ihmisen puutteita ja vikoja. Vaivaiset rinnastuvat hänellä syntisten ohella tyhmiin, villeihin, heikkoihin, vähäuskoisiin, epäkelvottomiin (po. kaiketi kelvottomiin tai epäkelvopoihin) ja lihallisiin (ihmisiin). Agricola kääntää vaivaiseksi sleesialaisen lähteensä *Bekantnus der sünden* arm-sanana, jonka merkitys on lähinnä 'onneton' vastakohtana pyhälle (ihmiselle). Useissa kohdin tuleekin esiin synnintunnustusrukouksesta tuttu ilmaus "Mine waiwanen syndinen ihminen".²²

Huolesta synnin vuoksi kertoo rukous, jossa vaivainen on rinnastettu hätääntyneeseen sieluun:

Me waijwaset hätendynet Inhimiset / parghuma tenepene sinun tyges / surckian sydhemen cansa / ia rucolema meiden wihileitzen woiman pereste / ettes tadhoijsit sen oijkean / puchtan Christilisen rackaudhen / sen pyhen

hengen lepitze / meiden sydhemin sisellewoodhatta / ionga cautta me keskenem taidha' totisesta racasta / eij waan sanain / mutta mös töidhen cansa /²³

Agricolan Raamatun tekstien käännoöksissä vaivainen merkitsee sekä syntistä tai sielultaan särkynyttä ja rikkinaistä, että aineellisesti tavalla tai toisella vaivaista. Näin esimerkiksi kohdissa, joissa opetuslapset luulivat, että Jeesus lähetti Juudaksen antamaan rahaa köyhille (Joh. 13:29) tai kun Jeesus sanoo köyhien olevan aina opetuslasten keskuudessa, mutta häntä heillä ei ole aina (Matt. 26:11). Alkutekstissä näissä kohdin esiintyy sana *πτωχός* (lat. *egens, pauper*) eli köyhä. Myös vuoden 1642 Raamatusta käytetään näissä yhteyksissä samaa vaivainen-sanana. Nykyisessä kirkkoraamatusta sen on korvannut alkutekstin sananmukainen suomenos 'köyhä'. Kiinnostavaa on, että Rukouskirjassa Agricola käyttää Vuorisaarnan autuaaksijulistamisen yhteydessä ilmausta hengellisesti köyhä, mutta muutamaa vuotta myöhemmin (1548) ilmestyneessä Uudessa testamentissa hän on kääntänyt saman kohdan hengellisesti vaivaiseksi. Tässäkin kohdin vuoden 1642 raamatunkäännoöksessä on seurattu Agricolan Uuden testamentin ilmausta.²⁴

Kuten edellä on käynyt ilmi, Agricola käyttäa vaiva-sanana ja sen johdannaisia tarkoittamaan mitä moninaisimpia ihmiselämän fyysisen ja henkisen kurjuuden ja heikkouden asteita. Useissa kohdin alkutekstin tai suomalaisen Raamatun tällä hetkellä voimassa olevan käännoksen ilmaisut ovat sanastoltaan huomattavasti rikkaampia ja monipuolisempia kuin Agricolan teksti. Johtuuko tämä siitä, ettei Agricolalla ole vielä ollut käytössään riittävän monipuolista sanastoa kuvaamaan vaivaisuutta?

Siitä ei ollut kysymys. Agricola on näet muissa yhteyksissä käyttänyt suurta osaa niiden sanojen suomennoksista, joilla vaivaisuutta on kuvattu kreikkalaisessa alkutekstissä ja muissa hänen käyttämässään lähteissä. Esimerkiksi 'heikko', 'sairas', 'onneton', 'onnettomuus', 'vitsaus' ja 'kiusata' kuuluvat jo Agricolan kieleen ja niiden ensiesiintymät ovat juuri Rukouskirjassa. 'Kurja' ja 'kiduttaa' esiintyvät sen sijaan ensimmäisen kerran Hemminki Maskulaisen virsikirjassa vuonna 1605

ja ’rasittaa’ tämän *Piae cantiones* -laulukirjassa. ’Ahdistus’ esiintyy jo Agricolalla, mutta ’ahdinko’ vasta vuonna 1758 eräissä Simon Achreniuksen runossa. Niin ikään ’vainota’ on Agricolalle tuttu verbi.²⁵ Toisin sanoen Agricola olisi voinut halutessaan ilmaista vaiva-sanana johdannaisia huomattavasti monipuolisemmin kuin mitä hän on tehnyt. Jostain syystä hän on tyytynyt käyttämään pääasiassa tätä yhtä ilmausta, jota hän kuitenkin monin paikoin tehostaa muilla adjektiiveilla (esimerkiksi syntinen, tyhmä, epäuskoinen jne.). Kuvaavaa on, että vielä sata vuotta Agricolan tekstien julkaisemisen jälkeen myös ensimmäisessä suomenkielisessä Raamatussa on käytössä samanlainen ilmaisun niukkuus – pääasiassa Raamattu seuraa Agricolan valintoja. Ehkä vaivalla ja vaivaisuudella on ollut uuden ajan alun puhutussakin suomenkielessä niin tehokas vaikutus, että reformaattori on tukeutunut sen käyttöön. Verrattuna miltei samanaikaiseen, mutta hiukan varhaisempaan reformaatioajan Raamattuun, Kustaa Vaasan Raamattuun on todettava, että ruotsinkielinen käännös seuraa Agricolaa tarkemmin alkutekstiä. Monissa kohdin Kustaa Vaasan Raamatusta on käytetty aivan sananmukaista käännöstä, kun Agricola on tyytynyt useimmissa kohdissa vaiva-sanana johdannaisiin.

NÄLKÄ

Köyhyyteen liittyy yleensä tavalla tai toisella nälkä. Siksi tarkastelen seuraavassa, missä merkityksessä Agricola ottaa esiin nälän (nälke, nälgie, nelke) omassa Rukouskirjassaan. Raamatun tekstien suomennoksiin perustuvissa Raamatun teksteissä ja Agricolan raamatullisissa rukouksissa nälkä on yleensä konkreettinen, kun taas muihin lähteisiin ja/tai Agricolan omaan ajatteluun perustuvissa rukouksissa se esiintyy melko usein myös vertauskuvallisena suureena.

Lutherin *Betbüchleinista* poimitussa Isä meidän -rukouksen seitsemännen rukouksen selityksessä rukoulija pyytää: ”Wariele meite nälieste / ia couista woosist – —”²⁶

Kyse on siis ruuan puutteesta. Agricola seuraa sananmukaisesti käännöstä lähteensä käyttämästä

ilmauksesta *hunger*. Kielellisesti suomessa, latinassa, saksassa ja kreikassa käytetään samoja ilmauksia sekä puhuttaessa konkreettisesta että vertauskuvallisesta nälästä. Nälkä rinnastuu teksteissä usein paitsi janoon (sekä konkreettisesti että vertauskuvallisesti) myös tauteihin ja miekkaan. Taustalla saattavat vaikuttaa kuvat Ilmestyskirjan ratsastajista, jotka toivat maan päälle tullessaan erilaisia vitsauksia.

Vertauskuvalliset nälkä-ilmaukset liittyvät esimerkiksi Aamoksen kirjassa esiintyvään sanan nälkään ja lähteestä *Dominicae Precationis Explanatio* poimittuun Isä meidän -rukoukseen, jossa pyydetään Jumalalta sanan leipää, jonka syömisen jälkeen ei ole enää nälkä. Tässäkin Agricola seuraa lähdeään sananmukaisesti käyttämällä latinan sanaa *esuries*. Myös schwenkfeldiläisten rukouskirjassa *Bekantnus der sünden* nälkä esiintyy Isä meidän -rukouksen yhteydessä. Siinä pyydetään Jumalaa herättämään rukoilijassa vanhurskauden nälkä (*hunger*).²⁷

LOPUKSI

Muutaman käsitteen tarkastelun avulla ei voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä Agricolan ajattelusta tai teologiasta. Silti nämäkin herättävät joitakin ajatuksia, joita vielä artikkelin loppuun syytä nostaa esiin keskitetysti.

Agricola käyttää tarkasteltuja käsitteitä lukuisissa erilaisissa merkityksissä niissäkin tapauksissa, joissa hänellä olisi ollut käytettävissään laajempi sanavarasto. Syytä tähän on vaikea arvailla. Ehkä

20 GVB 1526; Agricola I, 282; II, 422, 428; III, 264; Biblia III, esim. 296b; NT 1979; KR eri kohdin.

21 GVB 1526; Agricola II, 122; NT 1979; KR; Ulkuniemi 2007, 316.

22 Agricola I, 484–485, 513, 778; III, 83–84; Gummerus 1941–1955 II, 256–263; III, 555–556; Kluge 2002, 59.

23 Agricola I, 500.

24 Agricola I, 88; II, 30, 98, 174; III, 157; Biblia I, 580b, 620b; NT 1979, KR.

25 Jussila 1998, 48, 103, 119, 180, 218, 234, 290, 308.

26 Agricola I, 812; Gummerus 1941–1955 III, 567–590.

27 Agricola I, 96, 784, 814; Gummerus 1941–1955 III, 555–567, 591–595.

sanavalintoihin ovat vaikuttaneet kääntämisan-kohtana käytetty puhekieli ja sen vivahteet. Joka tapauksessa niin köyhä, nälkä kuin vaivakin ovat suomenkielisiä ensiesiintymiä.

Raamatullisten rukousten osalta Agricola oli ilmaisuissaan riippuvainen Raamatun tekstien merkityksistä, ja juuri niiden kohdalla köyhät, vaivaiset ja nälkä saavat konkreettisimman sisältönsä. Sen sijaan suomentaessaan yksityistä hartaudentarjoitusta varten tehtyjä rukouksia ja liturgisia rukouksia hän on käyttänyt edellä mainittuja käsitteitä vapaammin ja monin paikoin vertauskuvallisesti. Yhtäältä tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että myös hänen lähteensä käyttivät tällaista vertauskuvallista kieltä ja hän on suomentaessaan seurannut näiden sanavalintoja. Toisaalta Agricola on kuitenkin itse saanut valita, mitä rukouksia hän on Rukouskirjaansa poiminut, mikä kertoo myös hänen aktiivisesta pyrkimyksestään tällaiseen kielenkäyttöön. Rukouskirja olikin laadittu käytettäväksi messuissa ja hartaudentarjoituksessa eikä kyseessä ollut poliittinen ohjelmanjulistus, jolla olisi pyritty puolustamaan vähäosaisten oikeuksia. Tämä selittää sen, että yhteiskunnallisesti latautuneitakin käsitteitä, esimerkiksi köyhyys, lähestytään siinä spirituaaliteetin tarpeista käsin.

PAINETUT LÄHTEET

GVB

- 1526 *Nya testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526 utgivet av Natan Lindqvist.* Stockholm.

GYLLENBERG, RAFAEL

- 1978 *Uuden testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja.* Helsinki.

JUSSILA, RAIMO

- 1998 *Vanhat sanat: Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä.* SKST 696. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Helsinki.

KLUGE

- 2002 *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.* 24. Auflage. Berlin – New York.

KR

- 1992 *Raamattu.* Pieksämäki.

NT

- 1979 *Novum testamentum Graece et Latine.* Ed. E. Nestle & K. Aland. Stuttgart.

ULKUNIEMI, MARTTI

- 2007 *Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennoksen sanasto.* Martti Ulkuniemen postuumin käsikirjoituksen mukaan. SKST 1126. Helsinki.

VKS

- 1994 *Vanhan kirjasuomen sanakirja.* 2. osa J–K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki.

INTERNET-LÄHTEET

AGRICOLA I

- Mikael Agricolan ABC-kirja ja Rukouskirja vuoden 1987 näköispainoksen mukaan. Vanhan kirjasuomen korpus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. "<http://kaino.kotus.fi/aineistot/>"

BIBLIA I

- Uuden testamentin nimiö ja esipuhe sekä evankeliumit ja Apostolien teot esipuheineen vuoden 1987 näköispainoksen mukaan. Vanhan kirjasuomen korpus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. "<http://kaino.kotus.fi/aineistot/>"

BIBLIA III

- Jobin kirjan esipuhe, Jobin kirja, Psalmtarin esipuhe, Psalmtari, Salomon kirjan esipuhe ja Salomon kirjat (Sananlaskut, Saamaaja, Korkea Veisu) vuoden 1987 näköispainoksen mukaan. Vanhan kirjasuomen korpus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. "<http://kaino.kotus.fi/aineistot/>"

KIRJALLISUUS

GUMMERUS, JAAKKO

- 1941–1955 *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet I–III.* SKHST 44. Helsinki.

HEININEN, SIMO

- 2007 *Mikael Agricola: Elämä ja teokset.* Helsinki.

HOLMA, JUHANI

- 2008 *Sangen ialo Rucous: Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä.* Diss. Helsingin yliopisto. Helsinki.